

Tomaszewski, Jerzy

„Dějiny Ruska”, Milan Švankmajer,
Václav Veber, Zdeněk Sládek, Vladislav
Moulis, Praha 1995 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 87/4, 874-875

1996

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Milan Š v a n k m a j e r, Václav V e b e r, Zdeněk S l á d e k, Vladislav M o u l i s, *Dějiny Ruska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1995, s. 473.

Czwórka autorów tego popularnego zarysu historii Rosji od pradziejów do współczesności (ostatnie informacje dotyczą wiosny 1995 r.) jest dobrze znana osobom zorientowanym w środowisku historyków czeskich, a niektóre ich publikacje ukazały się także w Polsce. Mniej są znani czytelnikom, gdyż po 1968 r. zostali na czas dłuższy pozbawieni możliwości legalnego druku i normalnej pracy. Ich najnowsza książka jest owocem badań prowadzonych od kilkudziesięciu lat wbrew wszelkim przeszkodom i stanowi pierwsze tego rodzaju syntetyczne dzieło w krajach Europy Środkowej. Autorzy zaznaczają w przedmowie, że nie zamierzali napisać podręcznika historii: „Nasz wykład wymagał skupienia uwagi zwłaszcza na tych aspektach dziejów Rosji, które oświetlają przede wszystkim to, czego jesteśmy świadkami i współczesnymi i co nas tak fatalnie dotknęło w drugiej połowie XX wieku”. Przedmowę tę napisał Milan Š v a n k m a j e r, który jest także autorem rozdziałów obejmujących okres od początku dziejów do początku XVIII w. V. V e b e r napisał następną część (co najmniej do końca rządów Katarzyny II; autorstwa dalszych rozdziałów do listopada 1917 r. nie podano). Zdeněk S l á d e k napisał rozdziały obejmujące okres od rewolucji listopadowej do 1945 r., lata 1991-1995 oraz zakończenie, zaś Vladislav M o u l i s — okres 1945-1990. Podkreślić należy, iż zespół autorski utrzymał konsekwentnie styl i charakter wykładu w całej książce, a pewne odmienności przypisać można wzrastającej szczegółowości analizy w miarę zbliżania się do współczesności.

Autorzy wykorzystali zarówno klasyczne dzieła historiografii rosyjskiej (z zazdrością zauważyć należy, iż w ostatnich latach ukazują się także w przekładach czeskich) i światowej, jak również współczesne publikacje (zwłaszcza edycje źródeł) oraz archiwalia czeskie. Zgodnie z założeniami pracy ukazują najważniejsze tendencje rozwojowe Rosji, niejednokrotnie podkreślając ciągłość pewnych zjawisk oraz form politycznych w ciągu stuleci, aż do współczesności. Interesującym elementem jest także zwracanie uwagi na alternatywy, które prawdopodobnie stały przed politykami oraz społeczeństwem rosyjskim w niektórych okresach historycznych. Takie ujęcie powoduje jednak konieczność daleko idącego wyboru wątków wykładu oraz omawianych zagadnień. Oczywiście, każdy wykład historii wymaga dokonania wyboru zawartych w nim informacji oraz problemów. Książka przeznaczona dla szerokiego kręgu czytelników narzuca taką konieczność w szczególnie dużym stopniu. Czytelnik powinien jednak pamiętać, że poza zasięgiem uwagi autorów pozostało wiele zagadnień, nieraz nawet istotnych i ciekawych.

Odniosłem wrażenie, że wykład ma do pewnego stopnia charakter tradycyjny. Autorzy zwracają szczególną uwagę na działalność władców i polityków, ich zamierzenia, osiągnięcia, słabości oraz walory charakteru i inteligencji. Częstokroć podział na rozdziały wiąże się również z chronologią panowania monarchów lub generalnych sekretarzy. Na obronę takiego ujęcia można wprowadzić powiedziec, że w państwie samodzielnym lub dyktatury osoba władcy ma podstawowe znaczenie dla zrozumienia ewolucji życia politycznego, lecz drugą stroną modelu jest nieco marginesowe potraktowanie dziejów społeczeństwa. Zaletą — z punktu widzenia czytelnika, który ma tę książkę wzięć do ręki — jest atrakcyjność literacka takiego ujęcia; książkę czytałem z zainteresowaniem, czasem niemal jak opowieść kryminalną. Autorzy starannie unikają jednak — i słusznie — sensacyjnych i alkowianych opisów nie mających znaczenia dla rozumienia wydarzeń.

Główną linią analizy historii Rosji jest ukazanie tradycji władzy absolutnej, która utrzymała ciągłość ponad rewolucyjnymi przewrotami w państwie. W kilku miejscach autorzy zwracają także uwagę na inne elementy ciągłości historycznej łączącej Rosję przed 1917 r. z Rosją (a raczej ZSRR) po rewolucji; dotyczy to zarówno życia politycznego jak gospodarczego oraz społeczeństwa. Podkreślają to w zakończeniu: „Ustanowienie radzieckiego systemu w 1917 r. i jego dalsze dzieje nie były negacją dotychczasowego rozwoju Rosji, ale jego kontynuacją”. Zauważyć należy przy tym z uznaniem, że niejednokrotnie spotykamy znaki zapytania, gdyż autorzy unikają jednoznacznych

wyjaśnien tam, gdzie brak jest jeszcze szczegółowych badań. Nie podejmują się także roli proroków (nieraz uzurpowanej przez tzw. sowietologów), którzy ukazują nieuniknione jakoby drogi przyszłego rozwoju.

Wielokrotnie autorzy zwracają uwagę na fatalne konsekwencje systemu sprawowania władzy w Rosji dla jej rozwoju gospodarczego, społecznego i politycznego. Cały wykład prowadzi do wniosku, że rosyjskim nieszczęściem była i jest tradycja samowładztwa oraz pasywności większej części społeczeństwa, które jedynie w momentach najbardziej krytycznych zrywało się aby zniszczyć stary system i dać szansę stworzenia nowego, który — przynajmniej jak dotychczas — wkrótce przejmował istotne negatywne cechy obalonych struktur politycznych. Jeśli jednak akceptujemy pogląd, że rosyjski (następnie radziecki) system polityczny był zasadniczą przeszkodą na drodze modernizacji i rozwoju, wbrew temu, że niektórzy władcy (w tym określeniu mieszczą się także generalni sekretarze) podejmowali energiczne wysiłki celem prześcignięcia innych krajów, pozostaje pytanie: co wobec tego było powodem trwałości owego systemu? Stare powiedzenie głosi, że każde społeczeństwo ma taki rząd, na jaki zasługuje. Jeśli nawet nie będziemy traktować tego aforyzmu dosłownie, to przecież nie można lekceważyć społecznych warunków, które sprzyjają lub przeciwnie — stoją na przeszkodzie formowaniu się systemów samowładczych. Przypomnijmy, że także międzywojenna Czechosłowacja miała swego „silnego człowieka” i próbę zamachu stanu, lecz bezskuteczną; system dyktatorski nie powstał.

Co więcej, społeczeństwo rosyjskie nie uległo zmianie przez sam fakt przewrotu listopadowego, a więc społeczne okoliczności w których kształtowało się i funkcjonowało samoderżawie nie uległy zmianie, a to sprzyjało ciągłości systemu i metod sprawowania władzy. Sądzę więc, że należało w recenzowanej książce poświęcić więcej uwagi owym przesłankom społecznym oraz ewentualnie innym, które przyczyniły się do tragizmu dziejów rosyjskich.

Z uznaniem należy wspomnieć o formie edytorskiej książki, obfitującej w ilustracje, mapy, informacje genealogiczne, oraz zaopatrzonej w chronologię, bibliografię i indeks. Blizsze wejrzenie skłania jednak do wniosku, że przygotowywano ją do druku zbyt pośpiesznie. Tak np. kontury kontynentów i inne szczegóły na mapach nie zawsze są identyczne (por. zwłaszcza kontury Krymu i Morza Azowskiego na s. 40, 55 i 179), indeks zawiera opuszczenia i rażące omyłki (np. dwóch różnych Koczubiejów potraktowano jako jedną osobę), w rozdziale dotyczącym XVIII w. znajdujemy fotografię (!) wsi rosyjskiej, na której można dostrzec słupy telegraficzne, a korekta też nie jest bez wad (np. Tarnowice zamiast Targowica w tekście i w indeksie).

Są to jednak błędy marginesowe i łatwe do usunięcia. Dowiaduję się (lipiec 1996 r.), że autorzy pracują nad nowym uzupełnionym i poprawionym wydaniem tej wartościowej książki.

Jerzy Tomaszewski

Nicolas Orme, Margaret Webster, *The English Hospital, 1070-1570*, Yale University Press, New Haven — London 1995, s. 308.

Nicolas Orme, profesor Uniwersytetu w Exeter, znany jest czytelnikowi przede wszystkim dzięki szeregowi wzorcowych prac poświęconych szeroko rozumianej historii wychowania w średniowiecznej Anglii¹. Pewne zdziwienie może więc wywołać fakt, że Orme jest współautorem książki

¹ Do najbardziej znanych jego prac należą: *English Schools in the Middle Ages*, London 1973, *Education in the West of England, 1066-1548...*, Exeter 1976, wzorcowa praca *From Childhood to Chivalry. The Education of the English Kings and Aristocracy 1066-1530*, London 1984 oraz *Education and Society in Medieval and Renaissance England*, London 1989.